

VIỆC DỊCH TỰA ĐỀ PHIM TỪ TIẾNG ANH SANG TIẾNG VIỆT TẠI CỤM RẠP CGV

TRANSLATING MOVIE TITLES FROM ENGLISH
INTO VIETNAMESE IN CGV CINEPLEX

TRẦN THỊ MINH
(ThS; Đại học Ngoại ngữ, ĐHQG Hà Nội)

Abstract: It seems that translating movie titles is never easy. “How to produce a movie title translation which can please both critics and movie goers?” is a tough question for many translators. This may lead to quite a few debates over movie title translation. It is likely that such a demanding job will become simpler if the process of translating movie titles is investigated to find out the principles as well as translation strategies to preserve aesthetic and commercial purpose. This inspired the author of this paper to conduct interviews with translators who have experience of translating movies and their titles in CGV - the leading cinema and film distributor in Vietnam - in order to gain profound insight about movie title translation, the principles and strategies in translating movie titles.

Key words: translation; movie titles; translation strategies; translation principles.

1. Dẫn nhập

Tại Việt Nam điện ảnh dù còn là một ngành công nghiệp mới mẻ nhưng đã và đang phát triển mạnh mẽ. Theo ông Trịnh Thanh Thịnh [1] “chỉ riêng doanh thu của rạp Megastar (tiền thân của rạp CGV) tăng từ 13,8 triệu USD năm 2009 lên 47,8 triệu USD vào năm 2012”. Do đó, việc dịch phim cũng trở thành một lĩnh vực dịch thuật phát triển mạnh mẽ tại Việt Nam.

Tuy nhiên, có ý kiến cho rằng “việc dịch tựa đề phim tiếng Anh vẫn chưa nhận được sự quan tâm đúng mức mặc dù nó có vai trò rất quan trọng” [2]. Nói về tầm quan trọng của tựa đề phim, Predergast [3], một biên kịch, tiểu thuyết gia và giảng viên của Đại học Sydney đã khẳng định, tựa đề có thể giúp các nhà sản xuất phim “lãng-xê” sản phẩm của mình và “cũng đóng vai trò hết sức quan trọng đối với sự thành công của bộ phim, cuốn sách hay một chương trình TV”.

Ở Việt Nam, việc dịch tựa đề phim cũng làm đau đầu không chỉ các dịch giả mà còn

cả những nhà phê bình phim và khán giả. Do vậy, làm thế nào để dịch tựa đề phim và làm thế nào để bản dịch thu hút được khán giả, trở thành vấn đề được nhiều dịch giả quan tâm. Rõ ràng là cần phải có nghiên cứu để đề xuất các chiến lược và nguyên tắc dịch tựa đề phim, trước hết là từ tiếng Anh sang tiếng Việt (trong phạm vi khả năng của tác giả bài viết này) nhằm góp phần cải thiện tình hình.

Nghiên cứu này nhằm trả lời hai câu hỏi sau đây: 1/ Những nguyên tắc khi dịch tựa đề phim từ tiếng Anh sang tiếng Việt theo nhìn nhận của các dịch giả tham gia nghiên cứu là gì?; 2/ Những thủ thuật nào được các dịch giả sử dụng khi dịch tựa đề phim từ tiếng Anh sang tiếng Việt?

2. Về tựa đề phim và nguyên tắc dịch tựa đề phim

2.1. Các chức năng của tựa đề phim trong tiếng Anh

Có thể nói tựa đề phim trong tiếng Anh có 3 chức năng chính gồm:

1) Chức năng thông tin: Cung cấp cho “đôi tượng khán giả tiềm năng” một số “thông tin liên quan” tới bộ phim” [14]. Đây có thể là thông tin về thể loại phim, các nhân vật chính, bối cảnh hay chủ đề của bộ phim.

2) Chức năng thẩm mỹ: “Làm hài lòng các giác quan” của khán giả [12]. Khi xét đến tiêu đề phim thì chức năng này nghĩa là sử dụng “ngôn ngữ trau chuốt” chứa đựng “những hình ảnh sống động” hay “những biện pháp tu từ” [15].

3) Chức năng gợi cảm: Khiến khán giả “phản ứng” đúng với “ý đồ của văn bản” [12] tức là “thu hút sự chú ý của khán giả” và “khiến họ hứng thú” với bộ phim [15].

2.2. Đặc điểm tựa đề phim tiếng Anh

Các nghiên cứu được tiến hành trước đây đã chỉ ra rằng tựa đề phim tiếng Anh có ba đặc điểm chính sau đây:

Một là tính hàm súc: Nhìn chung, các tựa đề phim tiếng Anh có dạng một từ hoặc một cụm từ [14], như: *Thor (2011)*, *At World's End (2007)*. Đôi khi tựa đề phi có thể là một câu hoàn chỉnh tuy nhiên cũng ở dạng “cô đọng và có cấu trúc đơn giản” [16] như: *Tomorrow Never Dies (1997)*, *The World Is Not Enough (1999)*.

Hai là chứa tên riêng: “Một trong những đặc điểm nổi bật của tựa đề phim tiếng Anh là chúng thường chứa tên riêng” [16].

Ba là tường minh hoặc hàm ẩn: Theo Newmark [12], những tựa đề tường minh là những tựa đề “miêu tả chủ đề” một cách trực tiếp, còn những tựa đề hàm ẩn có vai trò như sợi dây kết nối giữa bộ phim và những thứ sâu xa hơn - cái mà người nghệ sĩ muốn “để lại âm vang khi tác phẩm của mình được thưởng thức” [18].

1.3. Nguyên tắc dịch tựa đề phim

Một số tác giả đã đưa ra những quan điểm của mình về nguyên tắc dịch tựa đề phim. Đáng chú ý phải nói tới 4 nguyên tắc dịch tựa đề phim từ tiếng Anh sang tiếng Hán

được Wang [14] đưa ra, bao gồm: (1) Trung thành với bản gốc; (2) Ý thức được các yếu tố văn hóa; (3) Kết hợp yếu tố thương mại và thẩm mỹ; và (4) Bảo đảm tính nghệ thuật. Do những kết luận này được đưa ra dựa trên những quan điểm cá nhân của tác giả nên khó tránh khỏi thiếu sót và khó phân biệt được nguyên tắc bảo đảm “thẩm mỹ” và “nghệ thuật”. Do đó, cần phải có một cái nhìn sâu hơn đến từ chính những dịch giả có kinh nghiệm dịch tựa đề phim để tìm ra những nguyên tắc cần tuân thủ khi dịch tựa đề phim.

Công cụ thu thập dữ liệu được sử dụng trong giai đoạn này là phỏng vấn trực tiếp 3 người dịch. Các cuộc phỏng vấn được ghi âm và chép lại. Dữ liệu này sau đó được mã hóa để trả lời các câu hỏi nghiên cứu.

3. Kết quả khảo sát

3.1. Các dịch giả tham gia vào nghiên cứu đã chỉ ra năm nguyên tắc cơ bản cần tuân thủ khi dịch tựa đề phim từ tiếng Anh sang tiếng Việt:

Thứ nhất, trung thành với bản gốc: Các dịch giả đều cho rằng bản dịch tựa đề cần bảo đảm trung thành với bản gốc. Tuy nhiên, bản gốc ở đây nên hiểu là tựa đề gốc của bộ phim hoặc nội dung của bộ phim. Hai trong ba dịch giả còn nhấn mạnh rằng nội dung của bộ phim có ảnh hưởng lớn hơn tới việc họ sẽ dịch tựa đề như thế nào: “Nội dung của bộ phim quyết định tới 70-80% việc dịch tựa đề phim sang tiếng Việt” Điều này giúp giải thích cho sự phổ biến của phương pháp phỏng dịch (adaptation) - dịch tựa đề phim dựa vào nội dung của bộ phim. Trên thực tế, tất cả các dịch giả coi phương pháp dịch này là cách để bảo đảm và truyền tải hiệu ứng thẩm mỹ của tựa đề phim tiếng Anh sang tiếng Việt.

Thứ hai, đạt được mục đích thương mại: Theo các dịch giả, đây là nguyên tắc có sức ảnh hưởng và có tính chất quyết định nhất

tới việc dịch tựa đề phim bởi mục đích cuối cùng khi một bộ phim được phát hành là thu hút được khán giả tới rạp. Tuân theo nguyên tắc này, các dịch giả cho rằng bản dịch cần phải hấp dẫn và thú vị với khán giả. Dịch giả nhấn mạnh thương hiệu của một loạt phim, các bộ phim được sản xuất dựa theo truyện, sách, tiểu thuyết, kịch cần được giữ lại khi dịch tựa đề. Điều này cũng giúp lí giải vì sao các bộ phim gồm nhiều phần như (*The dark knight*, *Thor*) lại thường có tựa đề được dịch sử dụng phương thức transference hoặc couplet có sự kết hợp của transference (mượn từ) với một phương thức khác hay các phim được làm từ tiểu thuyết như *Twilight*, *The Host*, ... lại có tựa đề dịch giống với tựa đề tiểu thuyết đã được phát hành “Chạng vạng”, “Vật chủ” dù “những cái tên này nghe chưa thật hay và có tính thẩm mĩ”. Thêm vào đó, tựa đề phim dịch cũng không được trùng nhau. Một ví dụ được đưa ra đó là hai bộ phim cùng phát hành năm 2013 nói về các cuộc tấn công vào Nhà Trắng là *Olympus Has Fallen* và *Whitehouse Down*. *Olympus Has Fallen* được phát hành trước và dịch thành “Nhà Trắng thất thủ” còn *Whitehouse Down* nên được dịch thế nào đã là “câu hỏi làm đau đầu đơn vị phát hành phim”. Ngoài ra, dịch giả cũng cho biết thêm, nhằm thu hút được khán giả, bản dịch nên truyền tải được cả thể loại phim. Nói cách khác, tựa đề của một bộ phim hành động nên có chút tính chất hành động trong đó, hay một bộ phim kinh dị cũng nên có chút tính chất “dọa người xem”. Điều này khiến cho việc sử dụng phương thức dịch mở rộng (expansion) với việc sử dụng các tính từ thêm vào tựa đề dịch và phương pháp phỏng dịch (adaptation) được sử dụng để tạo ra một tựa đề mới dựa vào nội dung của bộ phim đã được chỉ ra ở trên.

Thứ ba, truyền tải được thể loại phim: Chỉ có một dịch giả cho rằng đây là một

nguyên tắc riêng cần được tuân thủ, đặc biệt là khi dịch các tựa đề hàm ẩn (allusive). Tuy nhiên, hai dịch giả còn lại cho rằng không cần tách biệt việc “truyền tải thể loại phim” khỏi “trung thành với bản gốc” vì theo họ, bản thân tựa đề gốc đã chứa cả thể loại phim trong đó rồi, do đó chỉ cần trung thành với bản gốc là sẽ truyền tải được thể loại phim.

Thứ tư, ý thức về sự khác biệt văn hóa: Khi nói đến sự khác biệt văn hóa trong tiếng Việt và tiếng Anh, các dịch giả cho biết họ phải tránh “các từ ngữ nhạy cảm” - các từ liên quan tới tình dục, chính trị, tôn giáo, có tính chất bạo lực vì hai lí do. Một là, những từ như vậy không hợp với thuần phong mĩ tục của người Việt và có thể khiến khán giả lên án tựa đề dịch và quay lưng lại với bộ phim. Hai là, các cơ quan có thẩm quyền không cho phép sử dụng những từ “nhạy cảm” đặc biệt là liên quan tới chính trị hay tôn giáo bởi họ không muốn gây ra những nhạy cảm chính trị. Ngoài ra, các dịch giả cũng cho rằng cần phải hết sức thận trọng khi dịch các từ văn hóa hay thành ngữ từ tiếng Anh sang tiếng Việt để tránh việc dịch sai.

Thứ năm, hỗ trợ Key Art: Key Art là một thuật ngữ dùng cho băng-rôn, poster, tờ rơi hay đoạn phim quảng bá (trailer) của một bộ phim. Cả ba dịch giả đều cho rằng đây là một nguyên tắc quan trọng cần tuân thủ. Đặc biệt, dịch giả cho biết vì poster và trailer gốc đã được tính toán thiết kế sao cho tựa đề có một khoảng nhất định cân đối với những phần khác trong poster hay trailer như ngày phát hành, tên diễn viên, ... Do đó, nếu tựa đề dịch quá dài so với bản gốc thì việc trình bày poster và trailer với tựa đề Việt sẽ gặp khó khăn. Tuân thủ nguyên tắc này cũng là cố gắng dịch tựa đề tiếng Việt ngắn gọn và súc tích.

Như vậy, khi so sánh những nguyên tắc mà các dịch giả tham gia nghiên cứu này chỉ

ra với những nguyên tắc do Wang [14] đề xuất, ta thấy có 3 nguyên tắc, bao gồm: (1) Trung thành với bản gốc; (2) Ý thức được các yếu tố văn hóa; và (3) Đạt được mục đích thương mại là trùng khớp với quan điểm của Wang [14]. Tuy nhiên, ở đây, các dịch giả cũng đã đưa ra những cái nhìn phản nào có chiều sâu và toàn diện hơn như việc “bản gốc” nên được hiểu là “tựa đề gốc” và “nội dung phim”. Hay những yếu tố văn hóa, ngoài việc “hiểu các từ ngữ văn hóa” [12] để dịch chính xác thì ở đây, các dịch giả cũng bổ sung thêm việc tránh sử dụng các từ “nhạy cảm”. Ngoài ra, ta cũng thấy một nguyên tắc mới xuất hiện như hỗ trợ key art nghĩa là dịch giả cần cố gắng giữ nguyên độ dài (số kí tự) của tựa đề gốc khi chuyển ngữ sang tiếng Việt để tránh việc phải thiết kế lại băng-rôn, poster hay trailer của bộ phim khi phát hành tại Việt Nam.

3.2. Các cách dịch tựa đề phim từ tiếng Anh sang tiếng Việt

Để giải quyết vấn đề làm sao để có thể tuân thủ tối đa các nguyên tắc khi dịch tựa đề phim, các dịch giả tham gia vào nghiên cứu đã chia sẻ một số cách có thể sử dụng khi dịch tựa đề phim từ tiếng Anh sang tiếng Việt:

a. Trước khi dịch một tựa đề, người dịch nên tham khảo các trang web về phim để hiểu rõ về tựa đề phim như <http://www.imdb.com>; <http://www.rottentomatoes.com>; <http://www.stackexchange.co>; <http://www.yahoo.movies.com>. Từ đó có thể tránh được việc dịch sai và thỏa mãn được nguyên tắc trung thành với bản gốc và ý thức được các yếu tố văn hóa. Như vậy, ở đây có thể thấy việc tìm hiểu để áp dụng phương thức tương đương văn hóa (cultural equivalent) do Newmark [12] đã được các dịch giả sử dụng.

b. Khi dịch tựa đề phim có thể sử dụng công thức tính như sau: Từ gốc (dịch ra

tiếng Việt) + 1/2 tính từ giải thích thể loại hoặc nội dung phim. Ví dụ *The Tourist* được dịch ra thành *Du khách bí ẩn*, *No String Attached* được dịch ra thành *Yêu không ràng buộc*. Có thể thấy, các từ “bí ẩn” hay “yêu” đã được cho thêm vào tựa đề dịch để truyền tải thể loại của hai bộ phim trên lần lượt là “điều tra, li kì” và “lãng mạn, hài hước”. Ở đây, phương thức dịch mở rộng (expansion) theo Newmark [12] đã được sử dụng khi dịch tựa đề phim.

c. Ngoài ra, một điểm đáng chú ý là, các bộ phim thường được phát hành theo mùa hoặc theo dịp lễ đặc biệt như Valentine's Day, Halloween, Tết thiếu nhi, v.v. Thì cố gắng sử dụng các từ đặc trưng truyền tải không khí của các dịp lễ này. Ví dụ, khi dịch tựa đề phim *Frankenweenie* (khởi chiếu tại Việt Nam vào dịp Halloween) nên tựa đề phim đã được phỏng dịch hay “adaptation” [12] thành “*Chó ma Frankenweenie*” với từ “ma” là một từ rất đặc trưng của dịp lễ này.

d. Việc sử dụng từ Hán-Việt trong dịch tựa đề phim cũng được đề cập. Theo dịch giả, sử dụng từ Hán-Việt khiến cho tựa đề phim thu hút hơn, có tính thẩm mỹ cao hơn và cũng “tiết kiệm” được kí tự hơn so với sử dụng từ thuần Việt. Có thể thấy việc sử dụng các từ Hán-Việt trong các tựa phim dịch sau: *How to train your dragon* dịch thành *Bí kíp luyện rồng*; *Battle ship* dịch thành *Chiến hạm*, v.v. Ngoài ra, dịch giả cũng đưa ra một công thức có thể sử dụng để dịch một số tựa đề chứa những từ tiền tố phủ định và đuôi.

“IBLE/ABLE”: Tiền tố phủ định (un-, im-, ir-, etc) + ROOT word-IBLE/ ABLE => Bất khả + Từ gốc (dịch ra tiếng Việt/ Hán-Việt).

Ngoài ra, các dịch giả cũng cho biết, khi dịch tựa đề phim cũng nên chọn những từ ngữ “mạnh” - các từ tạo được cảm giác mạnh cho khán giả. Theo họ, người dịch nên

sắp xếp các từ có thể dùng để dịch một từ gốc theo một thang tăng dần theo mức độ và chọn ra từ có mức mạnh nhất. Ví dụ như với tựa đề *Premium Rush* dịch giả cho hay từ “premium” có thể dịch là “cao”, “rất cao”, ... “kinh hoàng”, trong đó từ “kinh hoàng” có thể nói là lựa chọn mạnh nhất nên tựa đề đã được dịch ra thành *Tốc độ kinh hoàng*. Tuy nhiên, cần nhấn mạnh rằng, dù chọn từ mạnh nhưng vẫn nên tuân thủ nguyên tắc trung thành với bản gốc.

Như vậy, có thể thấy, về bản chất chính là sử dụng phương thức sử dụng từ đồng nghĩa (synonym) như Newmark [12] đã nêu ra.

4. Kết luận

Từ thông tin cung cấp bởi các dịch giả được chọn, có thể rút ra nhận xét là, khi dịch tựa đề phim người dịch nên cố gắng tuân thủ năm nguyên tắc nêu trên. Trong thực tế, nếu buộc phải chọn những yếu tố quan trọng nhất để dịch tựa đề phim thì các dịch giả đều cho rằng, thỏa mãn yếu tố thương mại và ý thức được sự khác biệt văn hóa là ưu tiên hàng đầu.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

[1] Megastar hé lộ doanh số thị trường Việt Nam, Saigon News, 2012, retrieved Feb 10th, 2013 from <http://www.saigonnews.vn/van-hoa/69567-megastar-he-lo-thong-tin-ve-doanh-so-thi-truong-phim-viet.html>

[2] Y. Lu, On the translation of English movie titles, *Asian social science*, 5(3), 171-173, 2009.

[3] G. S. Prendergast, Basic attraction: How movie titles work (or don't), *Script fly*, n.d. Retrieved October 10th, 2012 from <http://www.scriptfly.com/articles/movietitles.shtml>

[4] Z. F. Mei, On the translation strategies of English film title from the

perspective of Skopos theory. *Journal of Language Teaching and Research*, 1(1), 66-68, 2010.

[5] C. Hawley, *Titles lost in translation*, 2008, retrieved October 10th, 2012 from http://www.azcentral.com/ent/movies/articles/2008/08/01/20080801movienames.html?click_check=1

[6] L. Kelan, & X. Wei, On English and Chinese movie title translation. *Canadian social science*. 2 (2), 75-81, 2006.

[7] T. Kha, *Những cái tên rục rờ*, 2012. Retrieved October 10th, 2012 from <http://m.go.vn/news/dien-anh/tin-554911/nhung-cai-ten-ruc-ro.htm>

[8] J. Ruelle, *“Cánh đồng bất tận” hay “Những cuộc đời trôi nổi”*, 2010. Retrieved October 10th, 2012 from <http://dantri.com.vn/c702/s702-436330/canh-dong-bat-tan-hay-nhung-cuoc-doi-troi-noi.htm>

[9] P. Newmark, *Approaches to translation*. Oxford: Pergaman Press Ltd, 1982.

[10] M. Ordudari, Translation procedures, strategies and methods, *Translation Journal*, 11(3), 2007. Retrieved February 20, 2013 from <http://translationjournal.net/journal/41culture.htm>

[11] Basics of translation, *Denmark: Aalborg University*, retrieved February, 18, 2013 from www.hum.aau.dk/~kim/BoT10/bot5.pdf.

[12] P. Newmark, *A textbook of translation*. New York: Prentice-Hall International, 1988.

(Ban Biên tập nhận bài ngày 23-09-2014)